

УДК 65014.1:334.716

Овчаренко Є.І.*доктор економічних наук, доцент,
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля***Манько І.М.***кандидат економічних наук, доцент,
Східноукраїнський національного університету імені Володимира Даля***Годящев М.О.***асистент
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля***ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА****THE FEATURES OF ASSESSMENT THE BUSINESS ACTIVITY
OF ENTERPRISES****АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено та обґрунтовано необхідність і важливість оцінки ділової активності в сучасних умовах. Проаналізовано наявні підходи до змісту системи показників ділової активності. Проведено їх власне групування. Запропоновано кількісні та якісні параметри оцінки ділової активності підприємства. Систематизовано прийоми, методи, показники управління діловою активністю підприємства.

Ключові слова: ділова активність підприємства, показники, прийоми, оцінка, аналіз, систематизація.

АННОТАЦІЯ

В статье исследованы и обоснованы необходимость и важность оценки деловой активности в современных условиях. Проанализированы существующие подходы к содержанию системы показателей деловой активности. Проведена их собственная группировка. Предложены количественные и качественные параметры оценки деловой активности предприятия. Систематизированы приемы, методы, показатели управления деловой активностью предприятия.

Ключевые слова: деловая активность предприятия, показатели, приемы, оценка, анализ, систематизация.

ANNOTATION

The article examined and justified the need for and the importance of assessing business activity in modern conditions. It has been analyzed existing approaches of the content a system indicators of business activity. Spend their own group. It has been proposed the quantitative and qualitative parameters of assessment of business activity of enterprise. It has been systematized the techniques, methods, management indicators of business activity of the enterprise.

Key words: business activity of the enterprise, indicators, methods, assessment, analysis, systematization.

Постановка проблеми. Сучасний економічний стан підприємств обумовлює їх вразливість до зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на господарську діяльність, спричинених поширенням глобалізаційних процесів та економічною кризою в країні. Така ситуація вимагає від суб'єктів господарювання можливостей пристосування та адаптації до швидко змінюваного середовища з метою збереження їх ділової активності. З огляду на це вагомим значення набуває оцінка стану ділової активності та управління нею на підприємствах, за допомогою якої здійснюються попереднє прогнозування кризових ситуацій та можливості виявлення їхніх ознак. Головною метою такої оцінки має бути забезпечення стій-

кого фінансового розвитку суб'єкта господарювання, недопущення його банкрутства, забезпечення ефективної господарської діяльності в довгостроковій перспективі. Відмінними ознаками під час її проведення підприємствами мають стати комплексність, стратегічний характер спрямування, а також здатність усунення тимчасових труднощів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аналіз наукової літератури показує, що існує велика кількість способів, методів, підходів та моделей до оцінки як ділової активності, так і управління діловою активністю. Питання аналізу ділової активності знайшли відображення в працях таких вчених, як, зокрема, М.Д. Білик, О.В. Павловська, А.Д. Шеремет, В.В. Ковальов, В.О. Мец, Г.В. Савицька.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте дослідження показали, що в сучасній економічній науці не існує однозначних підходів до розроблення методики оцінювання стану управління діловою активністю підприємств, що значною мірою обумовлено складністю і багатогранністю цієї проблеми [1, с. 129–132].

Мета статті полягає в аналізі підходів та методів оцінки ділової активності та управління нею на сучасних підприємствах і організаціях.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У фінансово-економічному аналізі є розподіл показників на ті, що характеризують оцінку стану ділової активності підприємств, та на ті, що мають на меті здійснення оцінки управління діловою активністю. Це спричинено тим, що стан ділової активності оцінюється у статичній та характеризується показниками на конкретну дату, оскільки такі показники є нормованими. Стан управління діловою активністю суб'єктів господарювання можна оцінити тільки за динамічними показниками.

У фінансовому аналізі виокремлюють кілька підходів до оцінювання ділової активності підприємств. Основними з них є такі: оцінювання ділової активності підприємства на основі ана-

лізу співвідношення власного й позикового капіталу; оцінювання ділової активності підприємства за функціональною ознакою; оцінювання ділової активності підприємства, яке базується на співвідношенні активів [7, с. 324; 8, с. 105; 10, с. 36].

У рамках першого підходу виходять з припущення, що фінансовий стан підприємства суттєво залежить від оптимальності співвідношення між окремими складовими частинами джерел фінансування та ефективністю їх розміщення в активах. З цією метою розраховують такі показники: коефіцієнт концентрації власного капіталу (коефіцієнт фінансової незалежності або автономії), коефіцієнт фінансової залежності, коефіцієнт концентрації позикового капіталу, коефіцієнт поточної заборгованості, коефіцієнт стійкого фінансування, коефіцієнт покриття боргів власним капіталом, коефіцієнт фінансового ризику (коефіцієнт фінансового левериджу), коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел, коефіцієнт фінансової залежності капіталізованих джерел тощо [5, с. 56–58; 6].

Інший підхід (функціональний) визначається керівниками підприємства та ґрунтується на забезпеченні функціональної рівноваги між джерелами формування капіталу та їх використанням протягом життєвого циклу підприємства. Тобто основою оцінки ділової активності підприємства стає збалансованість його активів і пасивів, що, у свою чергу, забезпечує його ліквідність і платоспроможність.

Традиційно аналіз ділової активності підприємства може бути здійснений за допомогою таких основних прийомів: горизонтальний (часовий) аналіз; вертикальний (структурний) аналіз; трендовий аналіз; аналіз відносних показників; порівняльний аналіз; факторний аналіз. Схематично прийоми аналізу ділової активності можна зобразити за допомогою рис. 1.

Слід зазначити, що серед наявних підходів аналізу ділової активності більше уваги приділяється оцінці цієї категорії, ніж управлінню цією категорією. Тобто їх використання дає можливість отримати лише бази для оцінки та аналітичних висновків на мікрорівні, а отже, аналізувати ділову активність підприємства лише під впливом внутрішніх факторів і показників, не враховуючи при цьому фактори зовнішнього середовища.

Основними прийомами, за допомогою яких можливий аналіз управління діловою активністю, можуть бути порівняльний та трендовий аналіз. Ці прийоми мають певні недоліки, оскільки дають можливість здійснювати лише часткове управління діловою активністю. У процесі здійснення порівняльного аналізу експерти використовують дані, що характеризують фактичний стан діяльності підприємства, конкурентів, галузі, не маючи можливості при цьому враховувати поточні та перспективні зміни в економічному середовищі, що, у свою чергу, не дає змоги ефективно управляти діловою активністю.

Відмінною рисою трендового аналізу та головним його недоліком є те, що він здійснюється за часовим фактором, проте у цьому випадку не враховується змінність коливання циклічних ринкових явищ, у результаті чого отримані прогнози не можуть бути абсолютно достовірними, а отже, значно знижуються можливості щодо управління діловою активністю підприємств.

Кожний прийом аналізу ділової активності має велике значення під час проведення оцінки або управління діловою активністю. Але на основі здійсненого дослідження можна сказати, що не існує прийому, який би поєднував обидва такі елементи на підприємствах різного розміру та форм власності. Тому логічно їх використовувати в комплексі, поєднуючи на різних етапах діяльності, планування, залежно від цілей та

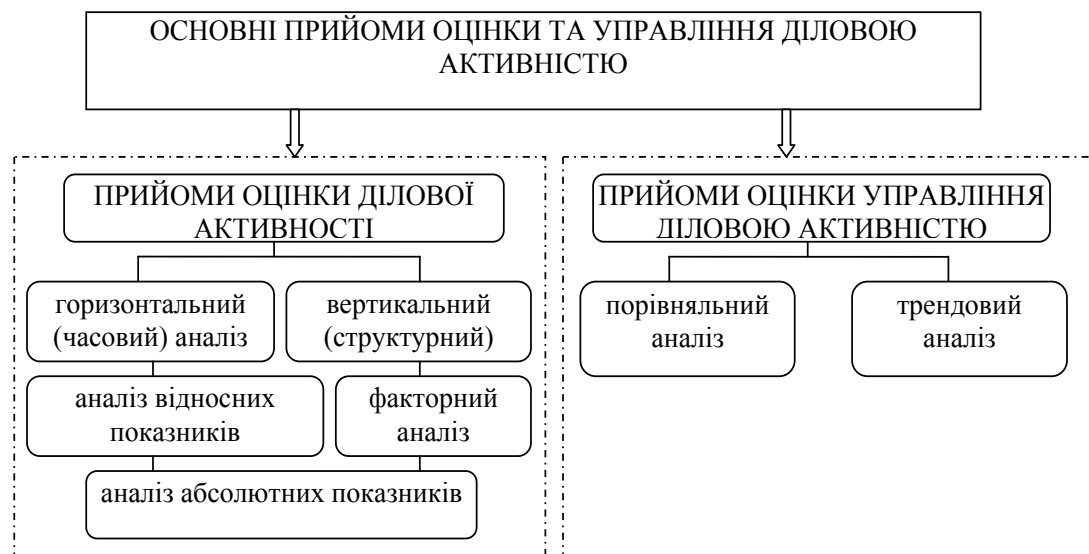

Рис. 1. Основні прийоми оцінки та управління діловою активністю

потреб керівництва підприємства. Доповнюючи один одного, вони сприяють розкриттю складних зв'язків і взаємозалежностей, що виникають між різними показниками ділової активності.

У сучасних підходах існують різноманітні методи оцінки ділової активності, зокрема: матричні методи, інтегральні методи, методи визначення ділової активності з точки зору стратегічного потенціалу підприємства, методи, що базуються на порівнянні з еталоном, графічні методи тощо.

Велике значення в оцінці ділової активності підприємства мають матричні методи, у яких здебільшого акцентується увага на факторах динамічного розвитку навколишнього середовища. Їх використання забезпечує здійснення більш системного аналізу, врахування взаємозалежностей між складовими в поточному періоді або на перспективу. Змістовна сутність методів матричного аналізу характеризується визначенням та розрахунком інтегрального рейтингового показника підприємства за параметрами або графіками.

В економічній літературі розрізняють такі матричні, або портфельні, методи аналізу ділової активності: матриця Бостонської консалтингової групи (BCG), Джeneral Електрик/МакКінзі (GE/McKinsey), Шелл/ДПМ (Shell/DPM), Литтла (ADL/LC), Хофера/Шендела (Hofer/Schendel) тощо. Також під час здійснення оцінки зовнішнього середовища підприємства можливе використання таких матричних методів, як SWOT-аналіз, PEST-аналіз, модель HOFER/SCHENDEL. За допомогою LOTS-аналізу, SPACE-аналізу, GAP-аналізу можливе проведення аналізу внутрішнього середовища підприємства. Їх особливостями є врахування темпів фізичного й морального зношування необоротних активів підприємства.

Проте, незважаючи на змістовність оцінки, використання матричних методів дає змогу оцінити лише відносний рівень ділової активності підприємств, що діють у певному ринковому середовищі. Таким чином, кількість розроблених заходів є недостатньою для ухвалення якісних управлінських рішень, проте можливе визначення необхідних стратегічних напрямів функціонування та розвитку підприємств.

Серед найбільш поширених методів аналізу ділової активності відзначається коефіцієнтний метод, сутність якого полягає в розрахунку відповідних коефіцієнтів, до яких належать зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на ділову активність підприємств. Проте коефіцієнтний метод характеризується певними недоліками, а саме використання великої кількості коефіцієнтів, які нерівномірно можуть змінюватися в часі, що, в свою чергу, викликає труднощі формулювання однозначних висновків щодо якості аналізу ділової активності підприємства загалом; відсутність нормативних значень більшості коефіцієнтів, що використовуються під час аналізу ділової активності.

У сучасних економічних умовах для підприємств набирає значущості оцінювання факторів, що впливають на їх ділову активність. Такими, наприклад, може бути галузева швидкозмінність, достовірну інформацію за якою досить складно отримати лише математичними способами. Тому в окремих випадках, при необхідності, математичні розрахунки комбінуються з експертними методами.

Сутність математичних методів зводиться до використання факторних моделей аналізу, що базуються на розрахунку певного інтегрального показника або кількох цифрових показників, що формують кінцеву оцінку. Математичні методи надають найбільш достовірну інформацію в результаті здійсненого аналізу, проте вони потребують спеціальних навичок, додаткових витрат часу та характеризуються складністю в розрахунках.

Застосування експертних методів здійснюється, якщо виникає необхідність в інформації про визначення кількісного впливу факторів на ділову активність. Основними рисами, що характеризують сутність експертних методів, є аналіз поставленої проблеми фахівцями інтуїтивно-логічним способом, кількісна оцінка тлумачень, формалізація одержаних результатів.

Ще одним методом аналізу ділової активності є метод, який здійснюється шляхом аналізу порівняльних переваг. Він характеризується засадами теорії міжнародного розподілу праці та оцінкою порівняльних переваг конкуруючих організацій і зводиться до того, що для досягнення підприємством стійкого фінансового розвитку необхідним є забезпечення ним порівняльними перевагами. Вони допомагають знизити витрати виробництва порівняно з підприємствами-конкурентами. Тому для оцінки рівня ділової активності підприємств зіставляються не лише їх виробничі витрати, але й суми прибутку, обсяги продажу, або ніша на ринку, що займають підприємства. Чим вище отримані значення при зіставленні показників, тим більш фінансово стійким вважається підприємство.

Основною перевагою цього методу є простота використання. Водночас він унеможливає формування цілісних висновків про рівень управління діловою активністю, оскільки оціночним критерієм є лише виробничі витрати підприємств, що не відображає достовірного аналізу ділової активності.

У науковій літературі для визначення ділової активності функціонування підприємств досить поширеним методом став також інтегральний метод, за допомогою якого надається загальна (інтегрована) оцінка рівня ділової активності господарюючого суб'єкта. Головною перевагою над іншими методами аналізу є наявність взаємозв'язку оцінюваних показників.

Широкого застосування в економічній науці набуває агрегатний метод, що характеризується використанням абсолютних показників під час

оцінки ділової активності. Він заснований на збалансованості активів і пасивів підприємства та їх рівновазі. З метою отримання абсолютних показників здійснюється перегрупування статей балансу та формуються два основні методичні підходи щодо оцінки. Перший заснований на визначенні надлишків або дефіциту фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення запасів та витрат; інший базується на аналізі власного капіталу для формування нефінансових активів.

Оцінка ділової активності підприємств може також здійснюватись за допомогою індексного методу, який, на відміну від агрегатного, ґрунтується на використанні відносних показників. Це дає змогу визначати зміни, що відбуваються за певний проміжок часу, зіставлення рівня економічних явищ, стану виконання планових заходів підприємств. Індексний метод формується на основі оціночних показників, необхідних для аналізу ділової активності, та вагових коефіцієнтів до неї. Головна проблема, що набуває значення при використанні індексного методу підприємствами, полягає у відборі найважливіших і найбільш інформативних фінансових коефіцієнтів, оскільки зі зміною умов діяльності, відповідно, змінюється значущість коефіцієнтів, а отже, й оптимальний їх набір.

Морфологічний аналіз – метод систематизованого огляду всіх можливих варіантів розвитку окремих елементів системи, яка досліджується, та побудованих на повних і суворих класифікаціях об'єктів і явищ, їх властивостей і параметрів [1, с. 67–70]. У процесі аналізу головні його складові розподіляються за функціональним призначенням, інакше кажучи, визначається їхній вплив на аналізовану проблему та встановлюється взаємозв'язок з навколишнім економічним середовищем.

Для визначення структури та структурних змін досліджуваного явища, встановлення взаємозалежностей між показниками використовується метод групувань. Він дає можливість установити співвідношення певних показників у загальній їх сукупності. Так, наприклад, визначається частина оборотних активів або основних засобів у майні підприємства. За допомогою методу групувань формуються групи, що складають сукупність, а також спільні ознаки для цих груп (розподіл підприємств за формами власності, підсистемами діяльності тощо). Для встановлення взаємозалежності кількох показників експертами здійснюються аналітичні групування.

Для більш повного та багатогранного аналізу ділової активності підприємства дослідження доцільно проводити з використанням часових інтервалів. Тому для досягнення цієї мети використовуються методи аналізу рядів динаміки.

Рядами динаміки називають послідовність чисел, які характеризують зміну певного економічного явища з часом і дають змогу визначити особливості його розвитку [3, с. 227]. Основними показниками, за допомогою яких здійснюється аналіз рядів динаміки, постають

середній рівень ряду, під час якого визначається середнє значення показника протягом аналізованого періоду; абсолютний приріст, який характеризує відхилення значень певного показника від базисного або попереднього; темп росту, що дає змогу порівнювати тенденцію розвитку ряду динаміки; темп приросту, який устанавлює відносні зміни рівнів ряду динаміки за певний проміжок часу.

Незважаючи на те, що існує багато методів і прийомів оцінки ділової активності, актуальним залишається визначення найбільш універсальних й оптимальних, особливо за умови визначення рівня ділової активності декількох підприємств. Для цього використовується метод рейтингової оцінки, яка дає змогу визначити показники ділової активності підприємств відповідно до її нормативних значень та відносно один одного. Тобто оцінка рейтинговим методом допомагає не тільки визначити рівень ділової активності окремого підприємства, але й зіставити його з показниками інших підприємств і ранжувати їх. Ефективність цього методу визначається тим, що він дає можливість установити рівень розвитку підприємства порівняно з іншими підприємствами галузі та стимулювати його до поліпшення своєї господарської діяльності.

Оскільки ділова активність підприємства формується в результаті здійснення відповідної системи управління, великого значення набуває комплексний метод оцінки ділової активності, сутність якого приводиться до здійснення аналізу комплексу показників діяльності підприємства, що характеризують незадовільний його фінансовий стан, та тих, що відповідають за високий фінансовий розвиток. За допомогою такого аналізу підприємство має можливість установити проблемні аспекти в господарюванні, виявити джерела їх виникнення, розробити певні управлінські заходи, спрямовані на підвищення рівня ділової активності та управління нею, здійснювати контроль їх фактичного застосування. Проте застосування лише комплексного аналізу ускладнює обґрунтування висновків про загальний рівень фінансового стану підприємства. Цей метод характеризується високою трудомісткістю, до того ж йому притаманні недоліки методу коефіцієнтних розрахунків. Тому це ускладнює практичну реалізацію комплексного методу аналізу на підприємстві.

Комплексність оцінки ділової активності підприємств повинна враховувати всю багатогранність цього показника, що стає можливим при використанні кваліметричного методу. Його сутність полягає в тому, що ділова активність складається із сукупності складових, які займають окремі частки в її загальній частині, і дає змогу оцінювати діяльність управлінського персоналу відносно забезпечення ділової активності. Кваліметричний метод характеризується певними недоліками, а саме існуванням обмежень під час визначення об'єкта-аналога,

еталонного показника чи підприємства; проведенням бальної оцінки факторних показників, що здійснюється спеціалістами або через анкетування споживачів; складністю виконання та трудомісткістю під час формування інформації щодо конкурентної продукції. Слід зазначити, що серед наявних методів, як і серед прийомів, більшість належить аналізу оцінки ділової активності, а не її управлінню. Так, до останніх належить лише метод морфологічного аналізу, за допомогою якого визначаються причинно-наслідкові впливи на ділову активність, що дає змогу формувати певні заходи з її управління. Інші методи, такі як матричні, математичні, експертних оцінок тощо, спрямовані здебільшого на здійснення аналізу факторів і показників, що допомагають оцінити ділову активність, не маючи можливості управління нею (рис. 2).

За результатами дослідження слід відзначити, що серед наявних методів оцінки та управління діловою активністю підприємств немає єдиного, який би поєднував функції оцінки ділової активності та управління нею. Більшість методів характеризується рисами, які ускладнюють процес управління діловою активністю, наприклад, при наявності функції управління жоден метод не враховує розмір підприємства та форму власності. Тому є потреба в розробці спеціальної системи оцінювання, що дає змогу в рівному ступені універсально оцінити стан управління діловою активністю як малих, так і великих підприємств, незалежно від їх форм власності. Такий підхід має бути гнучким та адаптивним для здійснення комплексної характеристики управління діловою активністю на підприємствах.

Список методів оцінки та управління діловою активністю, безумовно, не обмежується розглянутими вище. Застосовуються також такі методи, як рівноважний, скорингований, метод

нечіткої логіки [7, с. 165–171]. Їхнім загальним недоліком для підприємств є те, що вони засновані на використанні таких показників, окремі з яких мають складні алгоритми розрахунків, а більшість з них – велику кількість параметрів, які можуть бути неефективними у разі виникнення різних проблемних ситуацій. Крім того, повністю проаналізувати ділову активність складно, оскільки майже всі складові цієї категорії пов'язані між собою, а більшість методів аналізу ділової активності не враховують таку залежність і майже не дають можливості здійснення управління діловою активністю.

З метою ухвалення ефективних управлінських рішень щодо підвищення рівня управління та стабілізації ділової активності підприємств виникає необхідність у концептуально новому комплексному підході до систематизації основних підходів, методів та показників, найбільш придатних для оцінювання системи управління діловою активністю. Він має виявляти всебічні причинні залежності, які впливають на ділову активність організації з метою управління діловою активністю; аналіз повинен забезпечити системний підхід, коли ділова активність розглядається як складна система, котра постійно змінюється і знаходиться під впливом низки факторів зовнішнього і внутрішнього середовища. Подамо такий підхід на рис. 3.

Більшість з проаналізованих підходів, способів і методів до оцінки стану управління діловою активністю дає можливість оцінити певне коло факторів, що впливають саме на ділову активність та враховують лише певні підсистеми фінансової діяльності та планування підприємства. Оцінку стану управління фінансовою підсистемою проаналізовані способи та методи не надають. Вони сфокусовані на фінансово-економічних показниках, визначенні результативності фінансових операцій, фінансового стану підприємства.

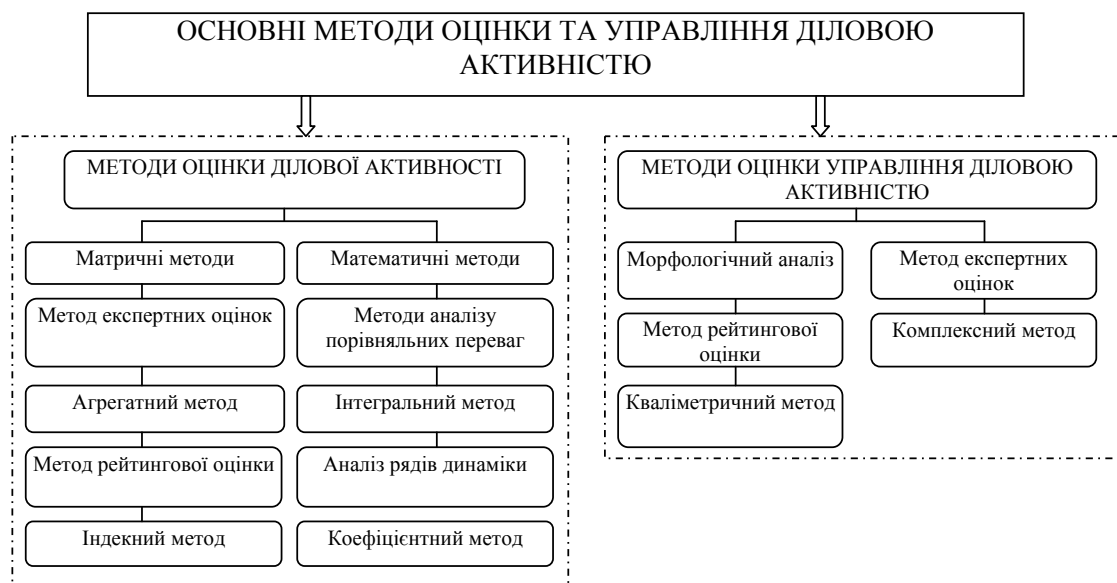

Рис. 2. Основні методи оцінки та управління діловою активністю

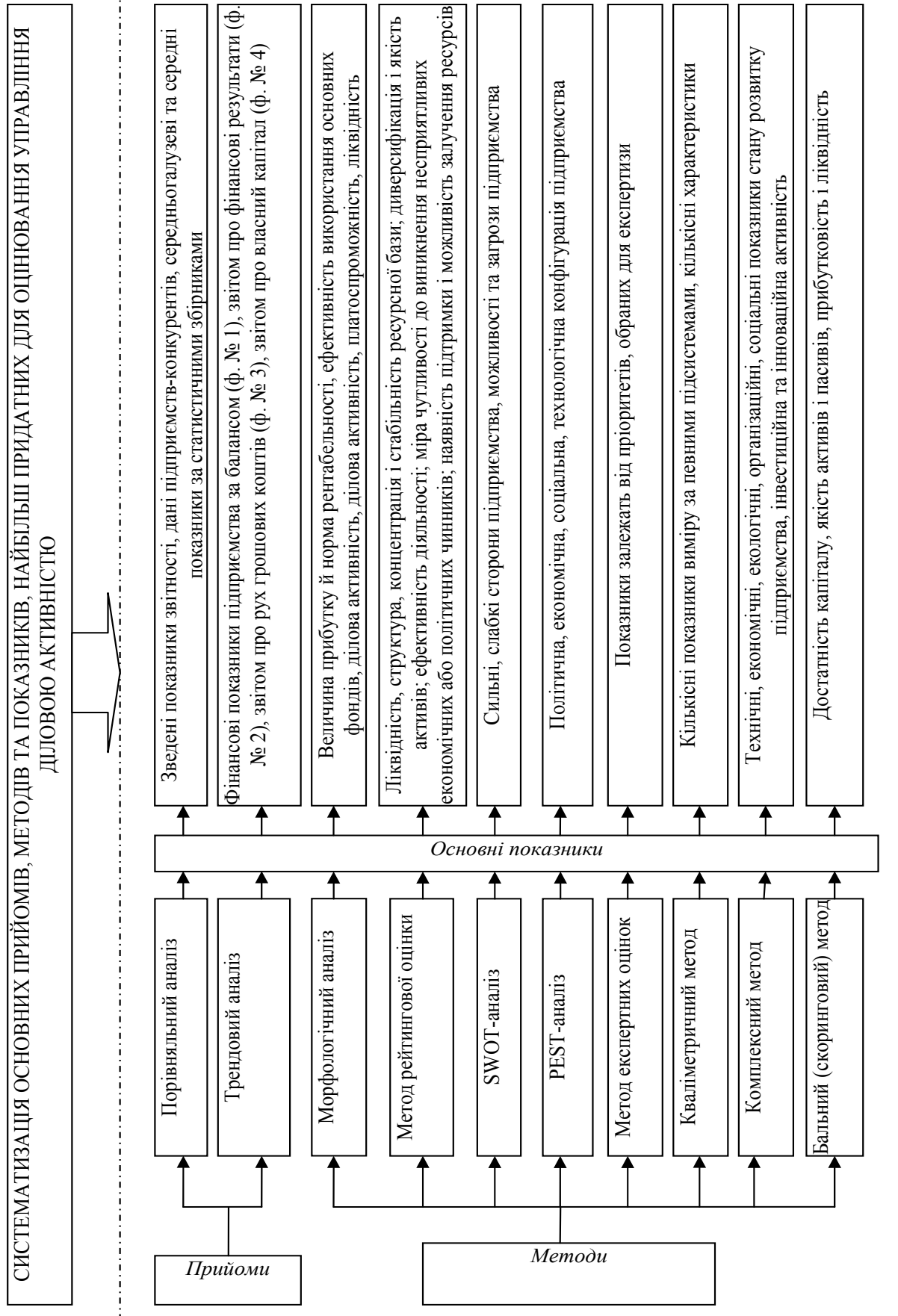

Рис. 3. Систематизація основних прийомів, методів та показників, найбільш придатних для оцінки управління діловою активністю.

Проаналізовані підходи частково стосуються питань управління діловою активністю через те, що окремі їх елементи, спрямованість або показники можуть бути віднесені до підсистеми управління фінансами. У чистому вигляді проаналізовані способи оцінки не можна використати для визначення рівня стану управління діловою активністю підприємств. Проте здійснений попередній аналіз дає змогу створити певні передумови комплексного визначення стану ділової активності підприємства, яка є першоджерелом для ухвалення управлінських рішень про необхідність оцінки стану управління діловою активністю підприємств.

Висновки. Здійснений аналіз дає змогу удосконалити підхід до комплексної системи оцінки ділової активності підприємства. Така оцінка є необхідною для визначення рівня ділової активності підприємства, на основі якого доцільним є ухвалення управлінських рішень стосовно оцінки стану системи управління діловою активністю. У разі високої або нормальної ділової активності, ймовірно, можна представити, що підприємство має високий рівень самоорганізації процесу й такому підприємству не потрібна процедура оцінки рівня стану управління діловою активністю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилінська О.Я. Фінансовий аналіз: теорія та практика : [навч. посібн.] / О.Я. Базилінська. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 328 с.
2. Гарасюк О.А. Проблеми щодо сутності поняття «ділова активність підприємства» / О.А. Гарасюк, М.Ю. Ігнатенко // Вісник КТУ. – 2010. – № 22. – С. 63–69.
3. Коваленко Л.О. Фінансовий менеджмент : [навч. посібн.] / Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньова. – 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2008. – 483 с.
4. Марченко О.І. Фінансові аспекти ділової активності / О.І. Марченко // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 136–143.
5. Нестеренко Н.В. Ділова активність як невід'ємна частина фінансового стану підприємства / Н.В. Нестеренко, О.С. Діхтяр // Економічний аналіз. – 2012. – № 10. – Ч. 3. – 411 с.
6. Петренко М.І. Оцінка ділової активності підприємства / М.І. Петренко // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури : зб. наук. праць. – № 26. – К. : НАУ, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2010_26/index.html.
7. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства : [навч. посібн.] / Г.В. Савицька. – К. : Знання, 2004. – 650 с.
8. Цал-Цалко Ю.С. Фінансовий аналіз : [підручник] / Ю.С. Цал-Цалко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.
9. Сюлина С.П. Актуальные вопросы анализа деловой активности / С.П. Сюлина // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева. – 2010. – № 20. – С. 103–109.
10. Турило А.М. Теоретико-методичні підходи до визначення поняття «економічна активність підприємства» / А.М. Турило, І.С. Вчєрашня // Фінанси України. – 2011. – № 10. – С. 79–84.
11. Фатыхов Р. Р. Сравнительный анализ основных подходов к оценке деловой активности предприятия / Р.Р. Фатыхов // Вестник Казанского государственного финансово-экономического института. – 2009. – № 1. – С. 33–38.